

Мир на Землі

Станіслав Лем

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Ю. Галайка

© Видавництво «Богдан». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

I. Подвоєння

Не знаю, що робити. Якби я хоч міг сказати «щось не те зі мною», то це було би не найгірше. Але сказати «щось не те з нами» я також не можу, тому що про себе я можу говорити тільки частково, хоч і надалі залишаюся Ійоном Тихим. Я віддавна маю звичку говорити з собою під час гоління, а тепер повинен був відмовитися від неї, тому що ліве око заважає мені, злісно примружуючись. Допоки я сидів у LEM'і, то не усвідомлював, що сталося перед самим стартом. Той LEM не мав нічого спільного з американським модулем, в якому NASA вислала Армстронга й Олдріна на Місяць за кількома камінцями. Його назвали так само, щоби замаскувати мою секретну місію. Дідько би її взяв. Після повернення із сузір'я Тільця я не збирався нікуди летіти принаймні рік. Погодився тільки задля блага людства. Я зрозумів, що міг не повернутися. Доктор Лопес підрахував, що у мене був один шанс на двадцять цілих і вісім десятих. Це мене не стримало. Я відчайдух. Раз мати породила. Повернусь або ні, сказав я собі. Мені не прийшло до голови, що я можу повернутись, але не повернуся, бо — повернемося. Щоби це пояснити, мушу розкрити декілька речей найвищого ступеня таємності, але мені вже все одно. Тобто частково. Адже писати я також можу частково, з великими труднощами. Клацаю на машинці правою рукою. Ліву я мусив прив'язувати до билець крісла, бо вона впиралася. Виривала папір з машинки, не давала себе вмовити жодними аргументами, а коли я її прив'язував, підбила мені око. Це — наслідок подвоєння. Кожна людина має в голові дві півкулі мозку, з'єднані великою спайкою. Латиною — *corpus call o sum*, мозолисте тіло. Двісті мільйонів білих нервових волокон єднають мозок, щоби він міг зібрати думки, але у мене — вже ні. Р-р-раз — і по всьому. Не було навіть ніякого «раз», був тільки той полігон, на якому місячні ро́боти випробовували нову зброю. Потрапив я туди зовсім випадково. Вже виконав

завдання, перехитрив ті холодні створіння, вже повертався до LEM'а, аж раптом мені закортіло попідняти. На Місяці нужників немає. Зрештою, у вакуумі вони ні до чого. У скафандрі носять контейнер, такий самий мали Армстронг і Олдрін. Отож це можна зробити в будь-якому місці і в будь-який час, але я бентежився. Я занадто культурний чи, радше, був культурним. Якимось не личило воно — під повним Сонцем, посеред Моря Спокою. Трохи далі самотньо стирчав великий валун, отож я підійшов до нього, у його тінь. Звідки мені було знати, що там уже діє оте ультразвукове поле. Тільки-но я відчув полегшення, як щось клацнуло. Але не так, як, бува, хрусне у шиї, а трохи вище. Всередині черепа. Це, власне, й була дистанційна інтегральна каллотомія. Мене нічого не боліло. Я почувався якось дивно, але це швидко минуло, і я пішов до LEM'а. Хоча враження було таке, що все якось змінилося і я трохи також, але я це пояснював хвилюванням, зрозумілим після стількох пережиттів. Правою рукою керує ліва півкуля головного мозку. Тому я і сказав, що пишу тільки частково. Права півкуля має щось проти, якщо перешкоджає. Все це жахливо заплутано. Не можна ж стверджувати, що я — це тільки моя ліва півкуля. Доведеться з другою йти на компроміси, не сидіти ж вічно з прив'язаною рукою. Я намагався її заспокоювати різними способами, але намарно. Вона просто нестерпна. Агресивна, вульгарна і нахабна. На щастя, не може всього прочитати. Тільки деякі частини мови, найкраще іменники. Так відбувається завжди, я знаю це, бо вже начитався відповідних книг. Дієслів і прикметників як слід не розуміє, і я мушу висловлюватися так, щоби її не дратувати, бо вона стежить за всім, що я вистукую. Чи мені це вдасться — не знаю. Зрештою, ніхто не знає, чому все добре виховання міститься у лівій півкулі.

На Місяці я повинен був сісти частково, але у зовсім іншому сенсі, тому що це було до аварії, тобто я ще не був подвосний. Я повинен був обертатися довкола Місяця по стаціонарній орбіті, а на

розвідку вислати свого віддальника. Він навіть подібний до мене, хоча й пластиковий, із сенсорами. Отож я сидів у LEM'і 1, а LEM 2 спустився з віддальником. Ті військові ро́боти супроти людей налаштовані жадливо. У кожному готові вбачати ворога. Принаймні так мені сказали. На жаль, LEM 2 зіпсувався і я наважився спуститися сам, аби побачити, що з ним сталося, бо зв'язок був розірваний. Сидячи в LEM'і 1 і не чуючи більше LEM'а 2, я, однак, відчував біль у животі, який, власне, болів мене не безпосередньо, а по радіо, тому що, як з'ясувалося після посадки, вони зламали в LEM'ові кришку, витягнули віддальник, а потім взяли за нутроці. Я не міг від'єднати того кабелю на орбіті, бо коли б я його від'єднав, живіт хоча би й перестав боліти, але, втративши рештки зв'язку з моїм віддальником, я не знав би, де його шукати. Море Ясності, де я потрапив у засідку, завбільшки майже як Сахара. До того ж, я переплутав кабелі, бо хоча кожен з них іншого кольору, було їх до дідька багато, інструкція аварійної експлуатації десь запропастилася, а шукаючи її з болями в животі, я так розлютився, що замість того, аби викликати Землю, вирішив сідати, хоча мене попередили, щоби я ні за яких обставин цього не робив, бо звідти вже не видряпаюсь. Та відступ — не для мене. Крім того, хоча LEM — це тільки машина, напхана електронікою, я не хотів залишати його на милість роботів.

Бачу, що чим більше я висвітлюю, тим темнішим усе стає. Мабуть, слід почати все з самого початку. Інша річ, що я не знаю, яким був той початок, бо повинен був запам'ятати його головним чином правою половиною мозку, та доступ до неї у мене відрізаний, отож не можу зібратися з думками. Це я висновую з того, що не пам'ятаю маси речей, і щоби потроху про них довідатися, мушу лівій руці подавати знаки жестами, тобто говорити мовою глухонімих, але вона не завжди хоче відповідати. Наприклад, показує дулю, і це ще найчемніше вираження її окремої думки.

Та й не тільки жестикуляцією допитував я свою ліву руку, бувало, що й прикладався, щоби подолати її опір. Не буду тут нічого загортати в папірчик. Може, я би врешті й дав чосу своїй власній кінцівці, та заковика в тому, що права рука сильніша за ліву. Ноги в цьому сенсі однакові, проте найгірше те, що на мізинці правої у мене задавнений мозоль, і ліва знає про це. Коли в автобусі стався той скандал і я силоміць увіпхав ліву руку в кишеню, то відповідна нога задля помсти наступила на мозоль так, що зірки в очах спалахнули. Не знаю, може, це ефект зниження інтелекту, спричинений моєю половинчастістю, але бачу, що пишу якісь нісенітниці. Нога лівої руки — це просто ліва нога; бувають моменти, коли моє нещасне тіло розпадається на два ворожі табори.

Я був змушений перервати це писання, бо намагався себе копнути. Тобто ліва нога — праву стопу, тобто я не себе хотів копнути, і не я, або ж не увесь я, одне слово, граматика просто не призначена для таких ситуацій. Я вже майже взявся стягати черевики, але передумав. Людина навіть у такій біді не повинна робити із себе блазня. Хіба я маю повикручувати собі маслаки, щоби з'ясувати, що там було з тією інструкцією і тими кабелями? Щоправда, мені вже доводилося битися із самим собою, але за інших обставин. Один раз — у часовій петлі ранішому із пізнішим, а вдруге — після отруєння бенігнаторами. Що було, те було — бився, але залишився нероздільним собою, і кожен охочий може поставити себе в таке становище. Та хіба ж люди в середньовіччі не мучили самі себе задля покути? Однак ніхто не відчує того, що відчуваю я зараз. Це неможливо. Я навіть не можу сказати, що мене двоє, адже, тверезо мислячи, і це неправда. Мене двоє, тобто частково я також існую почасти, залежно від ситуації. Якщо ви хочете знати, що зі мною сталося, ви повинні без балачок і заперечень читати все підряд, що я пишу, навіть нічого не розуміючи. Дещо з часом проясниться. Не до самого кінця, звичайно, тому що до кінця —

означає пройти каллотомію; точнісінько так само неможливо пояснити, що означає бути якоюсь видрою чи черепахою. Якщо би хтось вже, не має значення як, став черепахою чи тією ж видрою, то й так не зможе про це сповістити, бо ж тварини не говорять і не пишуть. Звичайні люди, до яких я належав упродовж значної частини життя, не розуміють, як це може бути, щоби хтось із розітнутим мозком і далі був начебто собою, а схоже на те, що він таким є, якщо говорить про себе Я, а не МИ, цілком нормально ходить, говорить доречно, а коли їсть, то також жодним чином не видно, що права півкуля не знає, що робить ліва (в моєму випадку — за винятком круп'яного супу), зрештою, трапляються такі, котрі стверджують, ніби каллотомія мала бути вже при народженні Святого Письма, раз у ньому сказано — ліва рука не повинна знати, що чинить права, але для мене це лише релігійна метафора.

Один тип переслідував мене впродовж двох місяців, щоби витягнути з мене правду. Він приходив з візитами у найбільш невідповідний час, аби мучити запитаннями, скільки мене насправді є. Фахові підручники, які я давав йому перечитати, щоби він із них щось видобув, йому не допомогли, зрештою, як і мені. Я позичав йому ті книжки, аби він відчепився. Тоді ж пішов купити собі взуття без шнурків, з еластичною гумкою зверху, колись таке, здається, звали штиблетами, бо коли моя ліва сторона не хотіла йти на прогулянку, то черевики я зашнурувати не міг. Тільки-но зав'язував правою, ліва рука розв'язувала. Отож вирішив купити ті штиблети і пару спортивного взуття для бігу — не задля того, щоби миля за милюю вправлятися у модному jogging, а щоб провчити праву півкулю мозку, бо я тоді ще ніяк не міг з нею порозумітися, а лише злішав і отримував більше синців. Вважаючи продавця у крамниці звичайним торгівцем, я щось пробурмотів, аби виправдати свою (а насправді не мою) дивну поведінку. Просто коли він з ложкою до взуття став на коліна переді мною, я лівою рукою схопив його за

ніс. Тобто це вона його схопила, а я намагався виправдовуватись, власне кажучи, звальював усе на неї. Подумав, що навіть якщо він вважатиме мене за божевільного (звідки продавець у взуттєвій крамниці мав би щось знати про каллотомію?), то свого доб'ється, бо він урешті-решт таки продасть мені те взуття. Божевільні теж не повинні ходити босоніж. На жаль, це був студент філософії, який тут підробляв, і він збіса цим перейнявся.

— Пане Тихий, в ім'я здорового глузду і на милість божу! — кричав він у моєму помешканні. — Та ж логіка підказує, що або ви один, або вас більше! Якщо ваша права рука натягає штани, а ліва їй не дає, то це означає, що за кожною стоїть певна половина мозку, яка щось собі думає, чи принаймні хоче думати, раз не бажає того, на що має охоту друга половина. Якби це було не так, то між собою билися би повідрізувані руки й ноги, а цього вони, як ви знаєте, не роблять!

Тоді я дав йому Ґаззаніґу. Найкращою монографією про розтин мозку і наслідки цієї операції є книга професора Ґаззаніґи, *Bisected Brai* n 1, опублікована ще в 1970 році видавництвом Appleton Century Crofts, Educational Division in Meredith Corporation, і нехай мені ніколи мозок не зростеться, якщо я брешу, бо я не вигадав ні того Майкла Ґаззаніґу, ні його батька (якому він присвятив свою монографію), а називався він Данте Ахіллес Ґаззаніґа, і також був доктором медицини (M.D.). Хто не вірить, хай жене до найближчої медичної книгарні, а мені дайте святий спокій.

Той тип, який мене переслідував, щоб витягнути у мене зізнання, як то жити подвоєному, нічого від мене не довідався, опріч того, що довів обидві мої півкулі до узгодженої люті, і тоді я схопив його обома руками за комір і викинув за двері. Такі короткотривалі гармонії моєї розбалансованої істоти траплялися не раз, але чому і як — я й дотепер не знаю.

Той юний філософ потім мені зателефонував посеред ночі, вважаючи, що я, вирваний зі сну, відкрию йому свою дивовижну таємницю. Просив мене прикладати слухавку по черзі до лівого і правого вуха, незважаючи на соковиті дефініції, якими я його окреслював.

Він вперто стверджував, що дурнуватими є не його питання, а стан, в якому я перебуваю, адже він суперечить усій антропологічній, екзистенціальній і ще якісь там філософії людини як істоти розумної і свідомої власного розуму. Він, мабуть, щойно склав іспити, бо сипав Гегелями, Декартами («Мислю, отже, — існую, а не «Мислимо, отже, — існуємо»), атакував Гуссерлем і доправив Гайдеггером, аби довести, що те, що відбувається зі мною, неможливе, бо суперечить усім інтерпретаціям духовного життя, якими ми все-таки завдячуємо не якимось хлющам, а найгеніальнішим в історії мислителям, котрі вже добрих кілька тисяч років, починаючи від греків, займалися інтроспективним дослідженням особистості; а тут приходить тип з великим розрізом спайки мозку і хоча видається здоровим як бик, але його права рука не відає, що робить ліва, та й із ногами те ж саме; і при цьому одні експерти кажуть, що свідомість у нього тільки у лівій стороні, бо права — то тільки бездушний автомат, другі — що в нього їх дві, але права німує, бо центр Брока міститься в лівій скроневій зоні, а треті — що в нього дві частково розділені особистості, і це вже вершина всього. Якщо неможливо частково вистрибнути з поїзда, кричав він мені, чи частково померти, то не можна також частково думати! Потім я вже не виганяв його з дому, бо мені було його шкода. У розпачі він намагався мене підкупити. Називав це дружнім подарунком. Він клявся, що тих вісімсот сорок доларів — це всі його заощадження на канікули з дівчиною, але він був готовий від них відмовитися і навіть від неї, аби я заради бога зізнався, ХТО думає, коли думає моя права півкуля, а Я не знаю, ЩО вона думає;

коли ж я скерував його до професора Екклеса (бо він як прихильник теорії лівосторонньої свідомості вважає, що права взагалі не думає), то він наговорив про останнього всіляку гидоту. Оскільки він вже знав, що я помаленьку навчив праву півкулю мови глухонімих, отож наполягав, аби я пішов до Екклеса пояснити, що той помиляється. Замість ходити увечері на лекції, він зачитувався медичними журналами і вже знав, що нервові шляхи перехрещуються, тому шукав у найгрубших підручниках відповіді на питання, якого дідька відбулось оте перехрещення, чому права півкуля мозку керує лівою половиною тіла і навпаки, але про це, ясна річ, ніде не було жодного слова. Це або допомагає нам бути людиною, мудрував він, або перешкоджає. Психоаналітичних авторів він також студіював і знайшов одного, котрий вважав, що у лівій півкулі лежить свідомість, а у правій — підсвідомість, але мені вдалося вибити йому це з голови. Я зі зрозумілих причин був начитанішим від нього. Щоби не допустити бійок ані з собою, ні з хлопцем, який горів спрагою знань, я виїхав, а насправді втік від нього у Нью-Йорк — і потрапив з дощу та під ринву.

Я винайняв квартирку на Мангеттені та їздив на метро чи автобусі до публічної бібліотеки, щоби читати Йозатіца, Вернера, Такера, Вудса, Шапіро, Ріклена, Швортца, Шварца, Швертса, Сай-Май-Галяша, Россі, Лішмана, Кеньйона, Гарві, Фішера, Коена, Брумбека і щось із тридцять різних Раппапортів, і майже щоразу по дорозі доходило до дуже диких сцен, бо симпатичних жінок, особливо блондинок, я щипав за задок. Робила це, зрозуміло, моя ліва рука, навіть не завжди в натовпі, але спробуйте щось подібне пояснити кількома словами! Найгірше було не те, що я кілька разів діставав по писку, а те, що більшість покривджених у такий спосіб зовсім не ображалися. Навпаки, вони вважали це прелюдією до невеличкого роману, а це була остання річ, яка мені тоді була в голові. Наскільки я міг зорієнтуватись, ляпаси я діставав від

активісток Woman's Liberation 2, зрештою, дуже рідко, тому що гарненьких серед них знайти важко.

Бачачи, що сам не виплутаюся з кошмарного становища, я врешті зв'язався з видатними авторитетами. Ці вчені справді взяли за мене. Я був оглянутий, просвітлений рентгеном, тахістоскопований, мене подразнювали струмом, під'єднували до чотирьохсот електродів, прив'язували до спеціального крісла, змушували годинами розглядати крізь оглядову щілину яблука, собак, виделки, гребінці, стариганів, столи, мишей, гриби, сигари, склянки, оголених жінок, немовлят, а також кілька тисяч інших висвітлених на екрані речей, після чого вони мені сказали те, що я сам уже прекрасно знав, — коли вони показують мені в тому апараті білярдну кулю так, щоб її могла бачити тільки моя ліва півкуля, то права рука, запхана у мішок з різними предметами, не може вийняти звідти таку кулю, і навпаки, оскільки лівиця не відає, що чинить правиця. Отож вони ствердили, що мій випадок банальний і майже втратили до мене інтерес, оскільки я й слова не пискнув про те, що свою німу половину вчу мови глухонімих. Адже я хотів щось дізнатися від них про себе, через те не був зацікавлений у підвищенні їхньої кваліфікації.

Тоді я пішов до професора С. Туртeltaуба, котрий із ними всіма побив горшки, та замість того, щоби прояснити мій стан, він почав переконувати мене, яка то зграя і кліка. Спочатку я слухав уважно, припускаючи, що він зневажає їх з теоретико-пізнавальних причин. Однак Туртeltaубові йшлося тільки про те, що вони зарубали його проект. Коли я останній раз був у п. Гльобуса і п. Саводніка чи, може, в інших спеціалістів, бо їх стільки вже було, що вони мені трохи переплутались, то, дізнавшись, що я ходжу до Туртeltaуба, вони спершу на мене трохи образились, а потім заявили, що вилучили його зі своєї наукової спільноти з етичних міркувань. Туртeltaуб хотів, щоби вбивцям, засудженим до

довічного ув'язнення або до смерті, пропонувати заміну кари на каллотомію. Він пояснював, що оскільки каллотомії піддають тільки епілептиків за приписом лікаря, то невідомо, чи наслідки перетину спайок у звичайних людей будуть такими ж, і чи кожен, включно з ним, коли б він, наприклад, прикатрупив свою тещу і мав сконати на електричному стільці, волів би краще дати собі перерізати corpus callosum 3; однак тоді колишній суддя Верховного суду Кльоссенфенгер ухвалив: навіть коли не брати до уваги етичних міркувань, краще до цього не вдаватись, адже якщо з'ясується, що беручись із холодним розрахунком до своєї тещі, діяла тільки ліва півкуля Туртeltaуба, в той час як права ні про що не здогадувалася, а навіть протестувала, проте піддалася домінуючій, і після внутрішньої духовно-мозкової боротьби таки дійшло до вбивства, то це створило би жахливий прецедент, оскільки після суду слід було одну півкулю посадити, а другу, визнану невинною, звільнити від покарання. У результаті вбивця був би засуджений до смерті лише на п'ятдесят відсотків.

Не домігшись того, про що він мріяв, Туртeltaуб був змушений оперувати мавп, дуже дорогих, на відміну від вбивць, а що дотації йому врізали, то він розпачав, що закінчить щурами і морськими свинками, хоча це зовсім не одне й те саме. У той же час члени Товариства Захисту Тварин, як і Спілки Боротьби з Вівісекцією регулярно били йому шибки і навіть підпалили його автомобіль. Страхова фірма відмовилася платити, стверджуючи, що нема жодних доказів того, що це не він підпалив свою автівку, з прицілом відразу на двох зайців: судове переслідування тих захисниць тварин і матеріальний зиск, оскільки автомобіль був старий.

Він так мені набрид, і я так хотів припинити розмову, що прохопився про мову жестів, якої своєю правою рукою навчав ліву. Це було помилкою. Він відразу зателефонував до Гльобуса, а може,

до Максвелла, щоб анонсувати демонстрацію в неврологічному товаристві випадку, яким він усіх рознесе в пух. Побачивши, до чого все йде, я не попрощавшись вибіг від Туртeltaуба і поїхав прямо до свого готелю, але ті двоє вже чекали на мене в холі. Побачивши їхні розпашілі обличчя й очі, що горіли нездоровою дослідницькою цікавістю, я сказав, що гаразд, зараз поїду з ними в клініку, тільки перевдягнусь у кімнаті, і поки вони чекали мене внизу, я втік пожежною драбиною з одинадцятого поверху, щоби першою ж таксівою дременути в аеропорт. Мені насправді було байдуже, куди я полечу, аби подалі від цих учених, а оскільки перший рейс був до Сан-Дієго, то я подався туди і в маленькому зачуханому готелику — справжньому притулку для різних підозрілих типів, — навіть не розпакувавши валіз, я зателефонував до Тарантогі з проханням допомогти.

• • •

Далі — у повній книжці «Мир на Землі».

nashaknyga.com.ua